

А.Б.Дузелбаева, ^{1*} Д.С.Хамитова ¹

¹Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БОЛАШАҚ МАМАНДЫҒЫН ТАҢДАУҒА ДАЙЫНДЫҒЫН БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қоғам жағдайында мүмкіндігі шектеулі жастарды кәсіби бағдарлау мен бейін алдындағы даярлаудың негізгі аспектілері қарастырылады. Тақырыптың өзектілігі шектеулі тұлғалардың еңбек және әлеуметтік өмір нарығына кіріктірудің қажеттілігінің артуына байланысты, арнайы білім беру мекемелерінен арнайы тәсілдер мен бағдарламаларды әзірлеуді талап етеді. Осы білім алушылардың мамандық таңдауға дайындығын бағалаудың қолданыстағы тәсілдері талданады, олардың қызығушылықтарын, қабілеттері мен қалауларын анықтау үшін қолдануға болатын әдістемелік құралдар мен әдістер қарастырылады. Авторлар әр оқушыға оның қабілеттерін, қызығушылықтары мен шектеулерін ескеретін жеке көзқарастың маңыздылығын атап көрсетеді. Сондай-ақ, мақалада мүмкіндігі шектеулі оқушылар арасында жүргізілген эмпирикалық зерттеудің нәтижелері көрсетілген. Авторлар білім алушылардың болашақ мамандықты таңдауға дайындығын бағалауға кешенді көзқарастың маңыздылығын және барлығына тең мүмкіндіктер жасау үшін кәсіби бағдарлауда инновациялық әдістерді енгізу қажеттілігін атап көрсетеді.

Түйін сөздер: кәсіптік бағдар беру, бейін алдындағы дайындық, арнайы білім беру, инклюзивті білім беру, арнайы мектептер.

Дузелбаева А.Б., ^{1*} Хамитова Д.С. ¹

¹Павлодарский педагогический университет имени Әлкея Марғұлана,
г.Павлодар, Казахстан

ОЦЕНКА ГОТОВНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В ВЫБОРЕ БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИИ

Аннотация

В статье рассматриваются ключевые аспекты профессиональной ориентации и предпрофильной подготовки молодежи с особыми потребностями в условиях современного общества. Актуальность темы обусловлена растущей необходимостью интеграции людей с ограниченными возможностями в рынок труда и социальной жизни, что требует от образовательных учреждений разработки специальных подходов и программ. Анализируются существующие подходы к оценке готовности этих обучающихся к выбору профессии, рассматриваются методические инструменты и техники, которые могут быть использованы для выявления их интересов, способностей и предпочтений. Авторами подчеркиваются важность индивидуального подхода к каждому обучающемуся, учитывающего его способности, интересы и ограничения. Так же, в статье представлены результаты эмпирического исследования, проведенного среди учащихся с ограниченными возможностями. Авторы подчеркивают значимость комплексного подхода к оценке готовности обучающихся к выбору будущей профессии и необходимость внедрения инновационных методов в практику профессиональной ориентации для создания равных возможностей для всех.

Ключевые слова: профориентация, предпрофильная подготовка, специальное образование, инклюзивное образование, специальные школы.

Duzelbayeva A., ^{1*} Khamitova D. ¹

¹Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan

ASSESSMENT OF THE READINESS OF STUDENTS WITH DISABILITIES TO CHOOSE THEIR FUTURE PROFESSION

Abstract

The article examines the key aspects of professional orientation and pre-professional training of young people with special needs in modern society. The relevance of the topic is due to the growing need to integrate people with disabilities into the labor market and social life, which requires educational institutions to develop special approaches and programs. The existing approaches to assessing the readiness of these students to choose a profession are analyzed, methodological tools and techniques that can be used to identify their interests, abilities and preferences are considered. The authors emphasize the importance of an individual approach to each student, taking into account his abilities, interests and limitations. The article also presents the results of an empirical study conducted among students with disabilities. The authors emphasize the importance of an integrated approach to assessing students' readiness to choose a future profession and the need to introduce innovative methods into the practice of vocational guidance to create equal opportunities for all.

Keywords: career guidance, pre-professional training, special education, inclusive education, special schools.

Кіріспе. Мектеп білім беру жүйесін жаңғырту және инклюзия қағидаттарын енгізу жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕББҚ) оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Заманауи зерттеулер көрсеткендей, бұл санаттағы жасөспірімдер кәсіби бағытты таңдауда бірқатар жүйелік қиындықтарға тап болады. Негізгі кедергілердің қатарына еңбек нарығы туралы ақпараттың жеткіліксіздігі, кәсіби бағдарлау іс-шараларына қолжетімділіктің шектеулілігі, сондай-ақ білім беру және әлеуметтік құрылымдар тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігі жатады [1,2].

Осы тұрғыда бейіналды даярлық оқушылардың әртүрлі кәсіби салалар туралы түсініктерін қалыптастыруды, өзін-өзі талдау және мамандық таңдау дағдыларын дамытуды, сонымен қатар оқу мотивациясын қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беру траекториясының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. ЕББҚ бар оқушылар үшін бұл міндеттерді жүзеге асыру арнайы жағдайларды, бейімделген білім беру бағдарламаларын және дараланған педагогикалық қолдауды талап етеді [3,4]

Аталған санаттағы оқушылардың бейіналды даярлығының ерекшелігі келесі факторларды ескеру қажеттілігімен сипатталады: когнитивтік ерекшеліктер (мысалы, интеллектуалдық бұзылыстары бар балаларда ақпаратты қабылдау және өңдеу жылдамдығының төмен болуы), сенсорлық шектеулер (есту немесе көру қабілетінің бұзылуы), сондай-ақ коммуникативтік және әлеуметтік дағдылардың даму деңгейі [5]. Ғылыми әдебиеттерде кәсіби өзін-өзі анықтаудың табысты жүзеге асуы үшін оқушыларды кәсіби бағдарлау жұмысына ерте тарту, шынайы күтулерді қалыптастыру және практикалық құзыреттерді дамыту маңызды алғы-шарттар ретінде қарастырылады [6,7].

Халықаралық тәжірибе ЕББҚ бар тұлғалардың кәсіби таңдауына бағытталған кешенді инклюзивті үлгілердің тиімділігін көрсетеді. Мәселен, АҚШ-та IDEA (Individuals with Disabilities Education Act) федералды заңы шеңберінде кәсіби бағдар беруді және еңбек қызметіне дайындықты қамтитын жеке өтпелі жоспарлау жүйесі іске асырылуда. Германия мен Швецияда кәсіби тьюторлар мен мансаптық кеңесшілерді қамтитын тәлімгерлік үлгілер кеңінен қолданылуда (Shevlin et al., 2015; Florian & Spratt, 2013). Батыс әдебиеттерінде self-advocacy (өз мүдделерін қорғау) дағдыларын дамытуға және оқушылардың өздерінің білім беру және кәсіби жолын таңдауға белсенді қатысуына ерекше назар аударылады [10].

Ғылыми әдебиеттерде жүйеленген негізгі мәселелердің қатарында: ЕББҚ бар жасөспірімдермен кәсіби бағдарлау жұмыстарын жүргізуге мұғалімдер мен психологтардың жеткіліксіз дайындығы, оқу-әдістемелік ресурстардың шектеулілігі, мектептер мен жұмыс беруші ұйымдар арасындағы байланыстың әлсіздігі, сондай-ақ ата-аналардың балаларының кәсіби

дамуының мүмкін болатын траекториялары туралы ақпараттану деңгейінің төмендігі атап көрсетіледі.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі оқушылардың кәсіби дағдыларын қалыптастыру және оларды бейін алдындағы даярлау мәселесі мемлекеттік органдардың назарында. Заңнамалық деңгейде бұл мәселе тиісті нормативтік құқықтық актілермен реттеледі, ал үкіметтік деңгейде-тұрақты қолдау алады. Мемлекеттің жоғары лауазымды адамдарының мәлімдемелері білім беру, жұмысқа орналастыру және әлеуметтік қорғау саласында барлық азаматтар, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету қағидаттарына бейілділігін куәландырады. Қазақстан Республикасының Президенті кәсіптік дағдыларды қалыптастыруға және мүмкіндігі шектеулі оқушыларды бейін алдындағы даярлауға байланысты мәселелерді бірнеше рет көтерді [11].

2021 жылы ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің отырысы кезінде Президент инклюзивті білім беру мен мүгедектерді қоғамға біріктірудің маңыздылығын атап өтті. Ол білімге қол жеткізуді қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар ерекше білім беру қажеттілігі бар адамдар үшін жұмыс орындарын құру қажет екенін атап өтті.

Осы орайда, мүмкіндігі шектеулі балалардың бейін алдындағы және кәсіптік дайындығы түсініктерін ашып қарастыратын болсақ, бейін алдындағы дайындық-бұл болашақ оқытудың және кейінгі кәсіптік қызмет саласының таңдаған бейіндік бағыттарында негізгі мектептің бітіруші сынып оқушыларының өзін-өзі анықтауына ықпал ететін педагогикалық, психологиялық-педагогикалық, медициналық, ақпараттық және ұйымдастырушылық қызмет жүйесі. Э.Ф. Зеердің пікірінше, кәсіптік бағдар беру-бұл әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық, медициналық-биологиялық және өндірістік-техникалық аспектілерді қамтитын ғылыми негізделген іс-шаралар жүйесі.

Бұл жүйенің негізгі мақсаты жастарға олардың қабілеттерін, бейімділігін, кәсіби және танымдық қызығушылықтарын анықтау мен дамытуда жеке қолдау көрсету болып табылады. Кәсіптік бағдар беру сонымен қатар кәсіпті таңдауға және жастардың көп қабатты меншік жүйесі мен дамыған кәсіпкерлігі бар заманауи нарықтық экономика жағдайында еңбекке деген қажеттілігі мен дайындығын қалыптастыруға ықпал етеді [12].

Мүмкіндігі шектеулі балаларды бейінге дейінгі оқытудың әдіснамалық тәсілдері білім беру процесін даралау, саралау және бейімдеу принциптеріне негізделген. Оқушылардың психофизикалық ерекшеліктерін, олардың қызығушылықтары мен қабілеттерін ескеру маңызды аспект болып табылады. Бейін алдындағы дайындық аясында жұмыстың әртүрлі формалары мен әдістері, соның ішінде кәсіби сынағалар, шеберлік сыныптары, кәсіпорындарға экскурсиялар, әртүрлі кәсіптердің өкілдерімен кездесулер қолданылады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды бейінге дейінгі даярлаудың әдіснамалық негіздерін әзірлеуге елеулі үлес қосқан отандық зерттеушілердің ішінде мыналарды атап өтуге болады:

Бейін алдындағы дайындықтың басым міндеттерінің бірі - түлектерді саналы түрде таңдалған мамандық бойынша жұмысқа, ал қажет болған жағдайда-кәсіпті, қызмет түрін өзгертуге дайындау; оларды әлеуметтендіру және кәсіби өзін-өзі анықтау болып табылады.

Н.В.Немова өзінің «тоғызыншы сынып оқушыларын бейінге дейінгі оқыту жүйесін енгізуді басқару» атты жұмысында білім беру мекемелерінде бейінге дейінгі оқыту бағдарламаларын енгізу стратегияларын қарастырады, барлық мүдделі тараптардың кешенді көз-қарасы мен қатысуының қажеттілігін атап көрсетеді [13]. Е.С.Пряжников мектеп оқушыларының әртүрлі кәсіптер туралы түсініктерін қалыптастыруға және кәсіби мамандықтарды дамытуға бағытталған ойын технологияларын жасады [14]. Н.С.Чистякова білім беру мекемелері, отбасылар мен отбасылар арасындағы жүйелі тәсіл мен өзара іс-қимылдың қажеттілігіне назар аудара отырып, кәсіптік бағдар беру процесін басқару бойынша әдістемелік әзірлемелерді ұсынды [15]. Г.В.Резапкина бейінді сыныптарға оқушыларды іріктеу үшін өзгертілген психодиагностикалық құралдар жинағын әзірледі, ол балалардың ерекшеліктерін ескереді [16]. О.А.Андреева мен И.Е.Кузьмина өз зерттеулерінде

мүгедектерді кәсіби бағдарлау процесінде кәсіби сынағдардың маңыздылығына назар аударады, еңбек қызметінің әртүрлі түрлерімен практикалық танысу үшін жағдай жасау қажеттілігін атап көрсетеді [17].

Әр түрлі типтегі арнайы (түзету) мектептердің оқушыларының қазіргі еңбек нарығында олардың толыққанды бағдарлануын қиындататын бірқатар жеке және танымдық ерекшеліктерімен сипатталады. Негізгі кедергілердің бірі-оқу іс-әрекетінен кәсіби қызметке ауысуға психологиялық дайындықтың болмауы, бұл өз кезегінде нақты өмірлік перспективаның болмауымен күшейеді. Бұл жағдай көбінесе әлеуметтік сенімсіздік сезімімен, өзін-өзі бағалаудың төмендігімен немесе жеткіліксіздігімен, сондай-ақ кәсіби бағытты таңдау кезінде өзін-өзі талдау және өз мүмкіндіктерін объективті бағалау дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуымен бірге жүреді. Сонымен қатар, бұл білім алушыларда өндірістік ортаның (ұжымның микроклиматының) әсерін есепке ала алмау және еңбекке бейімделу процесінде туындайтын қиындықтарды жеңуге төмен дайындық байқалады.

Бейін алды дайындықтың өзара байланысты төрт модульді қамтитын психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесі арқылы жүзеге асырылады:

Ақпараттық модуль-білім алушыларға қолда бар кәсіптер, оқыту және еңбек жағдайлары, сондай-ақ одан әрі кәсіптік білім беру мүмкіндіктері туралы мәліметтер береді.

Диагностикалық модуль-оқушылардың жеке ерекшеліктерін, олардың бейімділігін, қызығушылықтарын, мотивация деңгейін және кәсіби қалауын анықтауға мүмкіндік береді.

Танымдық модуль-танымдық белсенділікті дамытуға, кәсіби ақпаратты түсінуге және болашақ қызметтің жеке мағынасын қалыптастыруға бағытталған.

Бағалау модуль-оқушының профильді таңдауға дайындық дәрежесін, сондай-ақ іске асырылатын профильге дейінгі бағдарламаның тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Бейін алдындағы дайындық білім алушыны кезең-кезеңімен сүйемелдеу негізінде құрылады. Бірінші кезең оқушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктері туралы ақпарат жинауды, ата-аналардың, мұғалімдердің, медицина қызметкерлерінің пікірлерін ескеруді және кешенді диагностиканы жүргізуді қамтиды. Бұл ақпарат баланың жеке және психофизикалық ерекшеліктеріне бейімделген жеке білім беру маршрутын жасау үшін қолданылады.

Бейін алды дайындықтың негізгі принциптері:

Вариативтілік-5-7 сыныптардан бастап еңбек дайындығының әртүрлі бағыттары арасында таңдау жасау, бұл кәсіби "сынақтан" өтуге мүмкіндік береді.

Даралау-бейімделген оқу жоспарларына және бастауыш және орта кәсіптік білім беру мекемелерімен тығыз өзара іс-қимылға сүйене отырып, жеке білім беру траекторияларын іске асыру.

Кәсіби өзін — өзі анықтауды сүйемелдеу-практикалық сабақтар, кәсіптік бағдарлау іс-шаралары және консультациялық көмек арқылы.

Ашықтық және ведомствоаралық өзара іс-қимыл-кәсіптік оқу орындарының мамандарының бейін алдындағы даярлықтың табыстылығын бағалауға қатысуы.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен кәсіптік бағдарлау жұмысы медициналық көрсеткіштерді, бейімделу деңгейін және түзету және оңалту көмегінің қажеттілігін ескеретін ерекше тәсілді талап етеді. Мамандықтарды таңдау жеке оңалту бағдарламасына негізделуі керек, баланың физикалық және психикалық жағдайын, оның мүдделері мен қабілеттерін ескеруі керек.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі нысандарына мыналар жатады: кәсіптік бағдар беру тестілеуі; ашық есік күндері; жеке және топтық кеңестер; ата-аналармен өзара әрекеттесу; білім беру және өндірістік мекемелер базасында кәсіби сынағдарды ұйымдастыру.

Интеллектуалды кемістігі бар Студенттер үшін профильге дейінгі оқыту әсіресе келесі себептерге байланысты маңызды:

Өз мүмкіндіктері мен бейімділігін бағалау негізінде кәсіби қызметті саналы түрде таңдауға дайындық.

Нақты пәндік және еңбек салаларында мүдделер мен қабілеттерді дамыту және қолдау.

Табысты әлеуметтену және кәсіби өзін-өзі анықтау үшін жағдай жасау.

Негізгі әлеуметтік және еңбек дағдылары бар, ұжымда және күнделікті өмірде бейімделуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру.

Бала үшін мүмкін болатын нақты іс-әрекетке назар аудару арқылы оқуға деген ынтаны арттыру.

Мүмкіндігі шектеулі студенттердің бейін алдындағы дайындығы олардың білім беру маршрутының маңызды кезеңін білдіреді. Бұл кәсіби өзін-өзі анықтауға, позитивті өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға, әлеуметтік белсенділікті дамытуға және жұмыс өміріне дайын болуға ықпал етеді. Вариативтілік, даралау және ведомствоаралық өзара іс-қимыл қағидаттарына негізделген әдіснамалық негізделген сүйемелдеу жүйесі әр баланың ерекшеліктерін ескеруге және ол үшін дамудың нақты және әлеуметтік маңызды траекториясын құруға мүмкіндік береді.

Негізгі ережелер. Қазіргі қоғамда мүгедектерді өмірдің әртүрлі салаларына, соның ішінде білім беру мен кәсіби қызметке біріктіру маңызды аспект болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың болашақ мамандықты таңдауға дайындығын бағалау ерекше маңызға ие, өйткені бұл олардың қабілеттері мен мүдделерін анықтап қана қоймай, оларды болашақта табысты әлеуметтенуге және жұмысқа орналасуға дайындауға мүмкіндік береді.

Материалдар және әдістер. Осы мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың бейіналды даярлық деңгейіне жүргізілген зерттеу нәтижелері негізінде талдау ұсынылған. Деректерді жинау үшін жартылай құрылымдалған сұхбат әдісі қолданылды, ол оқушылардың болашақ мамандықты таңдауда кездесетін мәселелерін анықтауға бағытталған 46 құрылымдалған сұрақтан тұрды.

Сұхбаттар респонденттерге таныс әрі жайлы ортада, бетпе-бет форматта жүргізілді. Сұхбат алу алдында ата-аналардан және заңды өкілдерден ақпараттандырылған келісім алынған. Жиналған деректер анонимді түрде өңделіп, жалпыланған түрде ұсынылды. Сұхбаттың құрылымдалған форматы кәсіби бағдар таңдау мүмкіндіктері туралы хабардарлық, таңдаған мамандық бойынша жұмысқа орналасу мәселелері, ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың ұжымда жұмыс істеу тәжірибесі және басқа да аспектілер бойынша сапалы талдау жүргізуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылау. Зерттеудің мақсаты: Павлодар облысындағы арнайы білім беру ұйымдарында білім алатын ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың бейіналды және еңбекке баулу даярлығының жай-күйі мен бағыттылығын талдау.

Негізгі міндеттер:

- оқушылардың өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығының деңгейін айқындау;

- оқушылардың кәсіби бейімділіктерін анықтау;

- мамандық таңдауға әсер ететін уәждер мен факторларды анықтау.

Сауалнама өткізу мерзімі: 2024 жылғы қараша – 2025 жылғы қаңтар аралығы. Күнтізбелік жоспардың 2-ші міндетіне сәйкес, Павлодар облысы бойынша зерттеу тобы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың бейіналды даярлығының жай-күйін зерделеу мақсатында арнайы мектептердің оқушыларымен сұхбат жүргізді. Зерттеуге 8–10 сынып оқушылары қатыстырылды. Олар үш мектептен: Павлодар облысы әкімдігі Павлодар облысының білім басқармасы «Арнайы мектеп-интернат №3» КММ (ақыл-есі бұзылған балаларға арналған, Ақсу қаласы) – 2 оқушы; Павлодар облысы әкімдігі Павлодар облысының білім басқармасы «Арнайы мектеп-интернат №4» КММ (ақыл-есі бұзылған балаларға арналған) – 5 оқушы; Павлодар облысы әкімдігі Павлодар облысының білім басқармасы «Арнайы мектеп-интернат №7» КММ (ақыл-есі бұзылған балаларға арналған) – 7 оқушы, оның ішінде 2 оқушы көру қабілеті бұзылған.

Сауалнамаға 16–17 жас аралығындағы 14 бала қатысты, оның 8-і ұл, 6-ы қыз бала. Қатысушылардың бірі – қазақ тілінде білім алушы.

1-кесте – Сауалнамаға қатысқан оқушылар саны

№	Аймақ	Мектеп	Оқушылар саны (адам)					Барлығы:
			8 сынып	9 сынып	10 сынып	11 сынып	12 сынып	
1	Павлодар облысы	Специальная школа №4 для детей с нарушением интеллекта г.Павлодар	-	-	5	-	-	5
2		Специальная школа № 7 для детей с нарушением интеллекта г.Павлодар	-	-	7	-	-	7
3		Специальная школа №3 г.Аксу	1	-	1	-	-	2
	Барлығы:		1	-	13	-	-	14

Сұхбат жүргізу барысында біз келесі жауаптарды алдық:

Сауалнама нәтижелері көру қабілеті бұзылған оқушылардан ең мазмұнды және жан-жақты жауаптар алынғанын көрсетті. Ал ақыл-ойының дамуы бұзылған оқушылар өз мүмкіндіктерін дұрыс бағалауда қиындықтар танытып, кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктерін анықтауда қиналды. Олардың жауаптары көбінесе үзік-үзік, нақты емес немесе мүлдем болмаған. Көп жағдайда олардың кәсіби ұмтылыстары нақты мүмкіндіктеріне сәйкес келмейді, мысалы, «институтқа түсемін, столяр немесе ағаш ұстасы боламын» деген сияқты жауаптар.

Көру қабілеті бұзылған балалар керісінше, болашақ кәсіби қызметін жоспарлауда жоғары мотивацияны және саналы көзқарасты көрсете отырып, толық әрі мағыналы жауаптар берді.

«Қандай мамандық иесі болғың келеді?» деген сұраққа оқушылардың көпшілігі мектеп бағдарламасы арқылы танысқан мамандықтарды атады. Ақыл-ой дамуында бұзылыстары бар жасөспірімдер көбіне автомеханик, автоэлектрик, ағаш ұстасы, ағаш өңдеу шебері сияқты мамандықтарды атады – бұл таңдау еңбек сабақтарында ағашпен жұмыс істеу тәжірибесіне байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар ұлдар мен қыздардың кәсіби бейімділіктерінде айырмашылықтар байқалды. Есту қабілеті бұзылған ұл балалар жиі ағаш өңдеумен байланысты жиһаз жасаушы мамандығын таңдаған, себебі мектепте оларды ағаш ұстасы мамандығына оқытады. Қыздар тігінші мамандығына үйретілгенімен, олар шаштараз, аспаз, медицина қызметкері болғысы келетіндерін айтты. Бұл оқушыларда кәсіптер әлемі туралы белгілі бір түсінік бар екенін көрсетеді, бірақ бұл білімдер үстірт әрі мектеп шеңберінен шықпайды.

Сондай-ақ кейбір респонденттердің мамандық таңдау кезінде өз қызығушылықтарынан гөрі, ата-аналардың, мұғалімдердің немесе достарының кеңестеріне сүйенетіні байқалды. Кәсіп көбіне сыртқы белгілерге қарап таңдалады, ал оның мазмұны терең түсінілмейді.

«Жұмыста қандай қиындықтар туындауы мүмкін деп ойлайсың? Денең сау бола ма, физикалық жағынан ауыр болмай ма?» деген сұраққа берілген жауаптар оқушылардың көпшілігінде бұл мәселеге байланысты айтарлықтай қиындықтар бар екенін көрсетті. Есту қабілеті бұзылған балалар көбінесе қысқа: «иә», «жоқ», «білмеймін» деген жауаптармен шектелген, түсіндірмесіз. Ақыл-ойы бұзылған балалар болашақтағы қиындықтарды сын көзбен қарауға бейім емес: «бәрі жақсы», «қиын емес», «денсаулық жетеді» деген сияқты жауаптар берген. Көпшілігі (3 адам) бұл сұраққа мүлде жауап бере алмаған.

Көру қабілеті бұзылған оқушылар бұл сұраққа мазмұнды әрі терең жауаптар берді. Олар мүмкін болатын қиындықтарды түсініп, оларға қарсы тұруға дайын екенін көрсетті: «қиындықтар болуы мүмкін, бірақ мен дайындалып жүрмін», «қиындыққа қарсы тұру керек», «денсаулықты бақылап отырамын». Кейбіреулер болашақ мамандығына көру кемшілігінің әсерін де атап өткен. Сонымен қатар, «білмеймін», «жауап беруге қиналамын» деген сияқты анық емес жауаптар да кездескен.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері бойынша жүргізілген талдау көрсеткендей, ақыл-ой бұзылысы бар оқушылар көбіне «иә, білемін», «жоқ» сияқты қарапайым фразалармен шектеледі. Кей жағдайларда олар еңбек пәнінің мұғалімінің мамандығын атаған – бұл олардың кәсіптер туралы білімінің жеткіліксіздігі мен түсінігінің бұлдырлығын көрсетеді. Жалпы алғанда, бұл санаттағы жасөспірімдердің кәсіби өзін-өзі анықтауы өмірлік тәжірибенің, білімнің жеткіліксіздігімен, нақты емес түсініктермен, тұрақсыз қызығушылықтармен және өзін-өзі дұрыс бағаламаумен күрделене түседі.

Бейін алдындағы оқыту мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың әлеуметтік интеграциясында шешуші рөл атқаратын білім беру жүйесінің маңызды элементін білдіреді. Жеке көзқарас, негізгі құзыреттіліктерді дамыту, кәсіби бағдар беру және әлеуметтік бейімделу — мұның бәрі табысты оқуға ғана емес, сонымен бірге қоғамда өмір сүруге дайын толыққанды тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай білім алушыларды әлеуметтік ортаға интеграциялау білім беру процесіне қатысушылардың барлығының кешенді көзқарасы мен өзара іс-қимылын талап етеді, бұл, әрине, мүмкіндігі шектеулі балалар үшін табысты болашақтың кепілі болып табылады.

Мақала Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде BR24993150 «Мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды бейін алды даярлауға психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру» тақырыбында жүргізілген ғылыми зерттеу жұмысының нәтижесі бойынша жазылған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Слепович Л.А. Механизмы профессионального самоопределения детей с ОВЗ. // *Инклюзивное образование*. 2019.
2. Хуторской А.В. Предпрофильная подготовка: от ориентации к самоопределению. // *Педагогика*. 2021.
3. Куликова Е.А. Предпрофильная подготовка и ее значение в системе коррекционного образования. // *Образование и развитие* 2020.
4. Ганина Н.В. Профессиональное самоопределение учащихся с ограниченными возможностями здоровья. // *Вопросы психологии*, 2021.
5. Соколова И.В. Индивидуальный маршрут профессионального становления подростков с особыми образовательными потребностями. // *Психолого-педагогические наук*, 2022.
6. Бабина Л.В. Профорентация детей с ОВЗ: проблемы и пути решения. // *Специальное образование*, 2018.
7. Кузьмина И.В. Сетевое взаимодействие в предпрофильной подготовке обучающихся с ОВЗ. // *Социальная работа*, 2023.
8. Shevlin M., Kenny M., McNeela E. Participation in post-school education and employment for young people with disabilities. *Disability & Society*, 2015.
9. Florian L., Spratt J. Enacting inclusion: a framework for interrogating inclusive practice. *European Journal of Special Needs Education*, 2013.
10. Test D.W., Fowler C.H., Wood W.M., et al. *Evidence-Based Practices in Secondary Transition. Career Development for Exceptional Individuals*, 2005.
11. <https://www.gov.kz/memleket/entities/bko-bilim/documents/details/443743> // Электрондық ресурс
12. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход // *Образование и наука*. – 2004. – №. 3. – С. 42-52.
13. Немова Н.В. Управление введением системы предпрофильного обучения девятиклассников. – М.: АПКиПРО, 2003. suvagcentr.ru
14. Пряжников Е.С. Игровые технологии в профессиональной ориентации школьников. – М.: Издательство «Педагогика», 2005. uchmet.ru
15. Чистякова Н.С. Методические разработки управления процессом профорientации. – М.: Издательство «Просвещение», 2006. uchmet.ru
16. Резапкина Г.В. Модифицированный психодиагностический инструментарий отбора в профильные классы. – М.: Издательство «Педагогика», 2007. uchmet.ru
17. Андреева О.А., Кузьмина И.Е. Профессиональная проба в процессе профессиональной ориентации лиц с ограниченными возможностями здоровья. – М.: Издательство «Наука», 2008. *Dissertation*

References:

1. Slepovich L.A. *Mekhanizmy professional'nogo samoopredeleniya detej s OVZ*. // *Inklyuzivnoe obrazovanie*, 2019.
2. Hutorskoj A.V. *Predprofil'naya podgotovka: ot orientacii k samoopredeleniyu*. // *Pedagogika*, 2021.

3. Kulikova E.A. *Predprofil'naya podgotovka i ee znachenie v sisteme korrekcionnogo obrazovaniya*. // *Obrazovanie i razvitie*, 2020.
4. Ganina N.V. *Professional'noe samoopredelenie uchashchihsya s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya*. // *Voprosy psihologii*, 2021.
5. Sokolova I.V. *Individual'nyj marshrut professional'nogo stanovleniya podrostkov s osobymi obrazovatel'nymi potrebnyami*. // *Psihologo-pedagogicheskie nauki*, 2022.
6. Babina L.V. *Proforientaciya detej s OVZ: problemy i puti resheniya*. // *Special'noe obrazovanie*, 2018.
7. Kuz'mina I.V. *Setevoe vzaimodejstvie v predprofil'noj podgotovke obuchayushchihsya s OVZ*. // *Social'naya rabota*, 2023.
8. Shevlin M., Kenny M., McNeela E. *Participation in post-school education and employment for young people with disabilities*. *Disability & Society*, 2015.
9. Florian L., Spratt J. *Enacting inclusion: a framework for interrogating inclusive practice*. *European Journal of Special Needs Education*, 2023.
10. Test D.W., Fowler C.H., Wood W.M., et al. *Evidence-Based Practices in Secondary Transition*. *Career Development for Exceptional Individuals*, 2005.
11. <https://www.kz.memleket/entities/bko-bilim/documents/details/443743> // *Elektrondyq resurs*
12. Zeer E.F. *Modernizaciya professional'nogo obrazovaniya: kompetentnostnyj podhod* // *Obrazovanie i nauka*. – 2004. – №. 3. – S. 42-52.
13. Nemova N.V. *Upravlenie vvedeniem sistemy predprofil'nogo obucheniya devyatiklassnikov*. – M.: APKiPRO, 2003. suvagcentr.ru
14. Pryazhnikov E.S. *Igrovyje tekhnologii v professional'noj orientacii shkol'nikov*. – M.: Izdatel'stvo «Pedagogika», 2005. uchmet.ru
15. Chistyakova N.S. *Metodicheskie razrabotki upravleniya processom proforientacii*. – M.: Izdatel'stvo «Prosveshchenie», 2006. uchmet.ru
16. Rezapkina G.V. *Modificirovannyj psihodiagnosticheskiy instrumentarij otbora v profil'nye klassy*. – M.: Izdatel'stvo «Pedagogika», 2007. uchmet.ru
17. Andreeva O.A., Kuz'mina I.E. *Professional'naya proba v processe professional'noj orientacii lic s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya*. – M.: Izdatel'stvo «Nauka», 2008. *DisserCat*

IRSTI 14.37.27

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.86.2.019>

Zykova N.,^{1*} Mendykulova G.,¹ Amralinova B.,¹ Sarkambayeva Sh.¹

¹*Kazakh Scientific Research Technical University named after K.I.Satbayev, Almaty, Kazakhstan*

COMPARATIVE ANALYSIS OF CURRENT APPROACHES TO ADVANCED TRAINING OF ENGINEERING FACULTY

Abstract

The article examines current issues and strategies for improving the professional competence of engineering faculty in the context of recent requirements of educational standards, considering the UN Sustainable Development Goals. The authors of the article analyze modern approaches to the system of lifelong education and consider means and methods aimed at effective training and professional development.

The article highlights the importance of innovative approaches, including the use of modern technologies and pedagogical techniques, to ensure a successful professional development process. The results of the study provide useful recommendations for the development of professional development programs that promote the effective fusion of theoretical knowledge and practical skills in the field of engineering and pedagogy, taking into account sustainable development goals. The study includes an overview of current trends in education and their impact on the need to improve the qualifications of engineering teachers. This is due to changes in the technological production process, the introduction of new teaching methodologies and labor market requirements. The role of modern technologies in advanced training is emphasized, including online learning, virtual laboratories, simulations and other innovative methods that promote effective learning, as well as understanding and taking into account the characteristics of the psychology of adults in the learning process.

Keywords: qualification, lifelong learning, engineering education, educational standards, educational trends, technology in education.